

Mojca Šorn

»Rasputin vidovdanske ustave«^{*}

*Razvpite afere Radomirja Pašića kot primer korupcije in (neuspešnega) boja
proti njej v prvi Jugoslaviji*

ŠORN Mojca, dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za
novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

328.185(497.1)"1919/1941"
343.352(497.1)"1919/1941"

»RASPUTIN VIDOVDANSKE USTAVE«

*Razvpite afere Radomirja Pašića kot primer korupcije in
(neuspešnega) boja proti njej v prvi Jugoslaviji*

V prispevku avtorica ugotavlja, da v prvi Jugoslaviji ni bilo vzpostavljene etične infrastrukture in da je bila stopnja skorumpiranosti države zelo visoka. Na primeru koruptivnih dejanj Rade Pašića, še posebej t. i. adamovske afere, prikaže posamezne poskuse boja proti korupciji, ki pa niso dosegli nobenih rezultatov. Prispevek odstira (predvsem) slovensko perspektivo na fenomen korupcije, saj je avtorica velik poudarek namenila obravnavi slovenskih časopisnih virov (dnevnikoma Slovenec in Jutro), edinemu mediju, ki je takrat širšim množicam nudil vpogled v afere in poskuse »reševanja države iz krempljev skorumpirancev« ter oblikoval njihovo stališče do tovrstnih aktivnosti.

Ključne besede: korupcija, Kraljevina SHS / Jugoslavija, Rade Pašić

ŠORN Mojca, PhD, Research Fellow, Institute of
Contemporary History, Kongresni trg 1, SI-1000
Ljubljana

328.185(497.1)"1919/1941"
343.352(497.1)"1919/1941"

«THE RASPUTIN OF THE VIDOVDAN
CONSTITUTION»

*The Famous Scandals of Radomir Pašić as an Example
of Corruption and a (Failed) Fight against It in the First
Yugoslavia*

The author finds that the First Yugoslavia had no ethical infrastructure and that the level of corruption in the country was very high. The corrupt behavior of Rade Pašić, and in particular the "Adamov scandal" are used as examples of individual attempts in the fight against corruption that, however, yielded no results. The article provides (mostly) the Slovene view of corruption because the author focuses in particular on Slovene newspapers (the dailies Slovenec and Jutro), the only media at the time that offered the wider public an insight in the scandals and attempts at "saving the state from the claws of corrupt people" and shaped their attitudes towards such acts.

Key words: corruption, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes / Yugoslavia, Rade Pašić

^{*} Slovenec, 13. 5. 1926, 1-2, *Debata o korupciji v parlamentu*.

»Iz mestne hiše prileti človek plašnega pogleda. Ravno je izpraznil tujo blagajno in si nabasal malho s tujim denarjem. 'Primate tatu!' S tem klicem prileti na ulico. 'Kaj? Tatu? Kje je tat?' 'Tam-le mora leteti. Primate ga!' zakliče znova in hiti po ulici. 'Primate tatu!' zakliče za njim vprašalec. 'Kaj? Tatu love?' vpraša tretji. 'Da! Primate ga!' se oglasi četrti, peti in šesti. Množica narašča, vse hiti na ono stran, kjer ima tat biti. Vse kriči: 'Primate tatu!' /.../. Vpitje vsekrižem, zmešnjava vsesplošna. Prilika lepa, trenutek ugoden, da se tat zgubi med množico in srečno odnese, s čimer si je nabasal žepe. /.../. Bog ve, kje ga love in kako dolgo ga bodo lovili! Naj ujamejo, kogar hočejo, obesijo naj ga, na kosce naj ga razkosajo, kaj me briga! Samo da sem jaz s svojim plenom na varnem!«¹

Uvod

Za obdobje od konca hladne vojne oziroma za obdobje (iskanja) novega načina življenja in razmišljanja – globalizacijo, ki je zasebno in institucionalno življenje prežela z idejo o profitu – je značilen upad do takrat obstoječega moralnega reda. Ker čas, zaznamovan z regresijo vrednot, terja od družbe vzpostavitev nove etične infrastrukture, ki bi pravni in socialni državi pomagala »zagotavljati visoko raven spoštovanja človekovih pravic in zadovoljivo raven omejevanja oblastne korupcije«, so v zadnjem času čedalje bolj aktualna zanimanja za etiko in integriteto, na sidrišču katerih bi temeljilo delovanje v javnem prostoru, saj to »ne more sloneti na policijskem pendreku.«²

Stremljenje k t. i. etičnemu maksimumu se odraža v zahtevah po preglednosti delovanja javnih organov in oblikovanju številnih aktov. V tiskani in elektronski verziji so najširši sferi uporabnikov dostopni pravila, kodeksi, zakoni, kar naj bi zmanjševalo »potrebe po uporabi drugih oblik nadzora, zlasti upravnega.«³ Pri tem je potrebno poudariti, da ti ne določajo zgolj standardov obnašanja »izvoljenih predstavnikov« javne oblasti, temveč želijo osvestiti državljane, kaj lahko oziroma morajo pričakovati od njih, »tj. spodbuditi jih, da se zavedajo svojega statusa polnomočnih imetnikov pravice, da javni funkcionarji in uslužbenci v odnosih z njimi ravnavajo v skladu z določili sprejetih etičnih kodeksov.«⁴

Vsesplošno pomanjkanje etične kulture v družbi, odsotnost predpisov, ki bi vezali k moralnemu in protikorupcijskemu delovanju, in preohlapen nadzor nad delovanjem v javnih ustanovah, so omogočili mdr. tudi

Jutro, 27. 11. 1926

razvoj korupcije. Korupcija je s pojmom etika, »ki se nanaša na dobro utemeljena merila moralno pravilnega in napačnega ravnanja, ki predpisujejo javnim uslužbenecem, kaj morajo storiti in kako ravnati, in sicer v okviru dolžnosti iz opravljanja javne službe, načel, kreposti in dobrobiti za skupnost«,⁵ v paradoksalnem razmerju neločljivo povezana. S pojmom korupcija namreč označujemo »vsa tista pravno in moralno sporna dejanja, ki se navezujejo na zlorabo moči, oblasti in pooblastil«,⁶ širše: »Korupcija pomeni neposredno ali posredno terjanje, ponujanje, dajanje ali sprejemanje podkupnine ali katere koli druge nedovoljene koristi ali obljube le-te, ki moti pravilno opravljanje dolžnosti ali ravnanje, zahtevano od prejemnika podkupnine, nedovoljene koristi ali obljube le-te.«⁷

Korupcija je torej pojav, ki »ogroža demokratične vrednote, vladavino prava, slabi ali negira moralne vrednote družbe, človekove pravice ter diskriminatorno ogroža socialne in ekonomske možnosti razvoja posameznika, stabilnost demokratičnih institucij ter v večini držav predstavlja resen gospodarski in politični problem.«⁸

Korupcija v prvi Jugoslaviji

Resen gospodarski in politični problem, ki je načel celo družbene temelje, je korupcija predstavljala tudi v obdobju »novih perspektiv« po prvi svetovni

¹ Kalan, *Primate tatu!*, 5.

² Klemenčič, *Predgovor*, 5. Gl. tudi: Kečanović, *Na integriteti utemeljen odnos do skupnih vrednot*, 155-156.

³ Vlaj, *Etična načela v lokalnem javnem življenju*, 211.

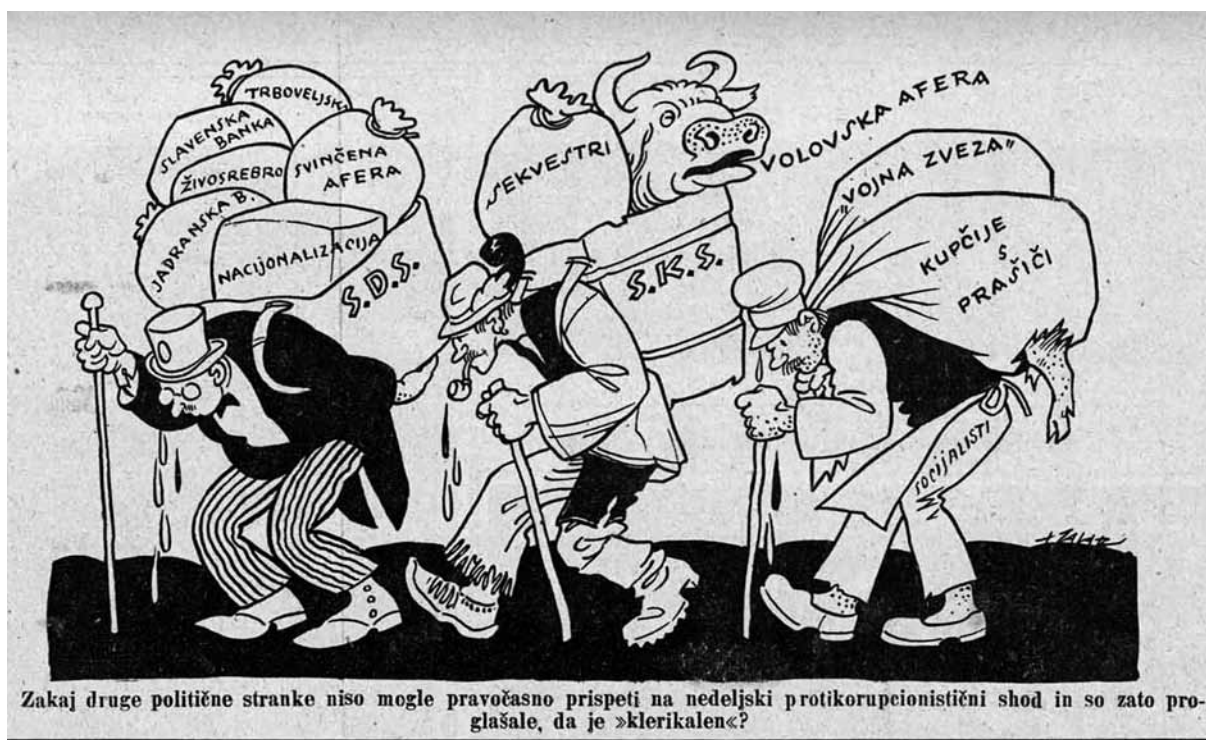
⁴ Pribac, *Javna etika*, 142.

⁵ Strahovnik, *Spoznave vrline, integriteta in etika javne uprave*, 134.

⁶ Vlaj, *Etična načela v lokalnem javnem življenju*, 213.

⁷ Zakon o ratifikaciji Civilnoppravne konvencije o korupciji iz leta 2003, čl. 2. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlmpid=200323>, 16. 10. 2013.

⁸ Vlaj, *Etična načela v lokalnem javnem življenju*, 213.

Ilustrirani Slovenec, 6. 6. 1926

vojni. Prva Jugoslavija, ki ji v času svojega nastanka in obstoja – kljub nekaterim poskusom – ni uspelo vzpostaviti sistema, ki bi odvrčal od korupcije oziroma skrbel za njeno »pobijanje«, je bila preprejena z moralno oporečnimi aktivnostmi. Na to kažejo tako arhivski viri in periodični tisk, kot tudi spominska literatura ter nekaj strokovno-znanstvenih monografij. Hrvaški zgodovinar in publicist Zvonimir Kulundžić je zapisal, da so se v novonastali državi s »korupcijo in najrazličnejšimi malverzacijami ukvarjali vsi, ki so zavzemali kakršenkoli položaj, pa celo katerikoli nizek položaj v državni hierarhiji, začeni pri vaškem biriču in pisarju, prek uradnikov vseh kategorij, poslancev, ministrov, oficirjev in generalov, vse tja do samega kralja Aleksandra.«⁹ Številne afere, ki so največkrat izzvenele kar brez sodnih epilogov, so po eni strani med ljudmi utrjevale prepričanje, »da je država ena sama velika lopovščina«¹⁰ – državna blagajna je postala sinonim za kravo, ki jo mora ljudstvo hraniti, da jo uradniki lahko svobodno in celo formalno molzejo¹¹ –, po drugi strani pa so v njih sčasoma budile duh tolerance do tega pojava. Korupcijo so »v tej ali oni obliki čedalje manj imeli za nekaj osovražene in kompromitirajočega, kar naj bi ljudi poniževalo in diskvalificiralo v pošteni družbi.«¹² Kot »nujno zlo« je postala del javnega in družbenega

vsakdana, kar je pripisati predvsem časopisom – edinemu mediju, ki je širšim množicam omogočil vpogled v dogajanje in oblikovanje mnenja in stališč –, ki so v teku 20. let 20. stoletja o aferah in poskusih »reševanja države iz krempljev skorumpirancev« pisali čedalje pogosteje in podrobneje ter prispevke z zadnjih strani preselili na prvo (ali – zaradi drugih pomembnih (političnih) dogodkov doma in v tujini – vsaj na drugo stran).

V kontekstu evropskih dogajanj je za Jugoslavijo po prvi svetovni vojni, ki jo je politično gledano označeval boj med republikanskimi koncepti in monarhističnimi zasnovami, s katerimi se je najbolj istovetila radikalna stranka, značilen nov modus vivendi. Ta pa je odražal odmik od do tedaj uveljavljenih vrednot oziroma prizadevanj za javno etiko in integriteto: »Čast in spoštovanje in družabni ugled so se umaknili silnemu respektu pred milijonom«,¹³ kar je za sabo mdr. potegnilo tudi plaz korupcije »pravog virtuoiziteta«. Skorumpirani elementi, pogosto poimenovani kar »čaršijski krogi«, so razvili mrežo ekonomskega privilegiranja, ki je v želji po čim večjem in čim hitrejšem zaslužku rezultirala v vsej svoji brezobzirnosti in se odražala v smislu oškodovanja šibkejših, širših družbenih plasti in države.¹⁴ To je razvidno tudi iz besed Milana Grola, Davidovičevega demokrata: »Ni bilo sredstev za bolnišnice, šole, toda bilo je na stotine milijonov za nakup vesti. Generali, univerzitetni

⁹ Kulundžić, *Politika in korupcija v Kraljevini Jugoslaviji*, 22.

¹⁰ *Prav tam*, 16.

¹¹ *Prav tam*, 25.

¹² *Prav tam*, 9–11.

¹³ *Slovenec*, 1. 12. 1921, 1, Beg iz državne službe.

¹⁴ Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, 238.

profesorji, državni svetniki, vsi so se borili za položaje zaradi položajev, za honorarje v komisijah, za luksuzne avtomobile, /.../. Vseh se je polotil grabež. Nikogar ni bilo sram prejemati, nihče ni pomišljal deliti ljudskega denarja na levo in desno.«¹⁵

V kraljevini Jugoslaviji, »eldoradu za korupcijo najvišjega stila«,¹⁶ je bila ta prisotna že pred vidovdanske ustavo, po šestojanuarski diktaturi pa se je le še okrepila, postala je pravi začarani in za nekatere čarobni krog. V rokah oseb – »nove buržoazije«, ki se je z njo sistematično ukvarjala, se je akumuliral kapital, ki ji je mdr. omogočal, da je zasedla pomembna mesta v državnih institucijah ali pa se z njimi povezala, kar je državi dalo poseben pečat. Mijo Mirković je v svoji knjigi *Ekonomska struktura Jugoslavije 1918-1941* zapisal: »Korupcionaši su tako stečeni novac znatnim djelom ulagali dalje u nove poslovne pothvate, a napose u industriju, tražeći nove profite, a koristeći se raznim povlasticama, koje su njihovi drugovi u vladi davali radi – zaštite domaće industrije. Državni kapitalizam, koji se naročito od Šestojanuarske proklamacije sve snažnije razvijao, ispoljavao se stoga u sve to jačoj mjeri u privredi cijele zemlje, te joj je davao naročit pečat.«¹⁷

Poskusi boja proti korupciji

Poskusi nekaterih politikov iz vrst opozicije z Ljubom Davidovićem na čelu, da bi postavili pravno osnovo in moralni okvir, ki bi uničila ali vsaj načela mrežo korupcije, niso uspeli. Uspel ni niti »edini resnejši poskus v stari Jugoslaviji«, s katerim so želeli »stopiti korupciji na prste«. Ko je Ljuba Davidović poleti 1924 prišel na oblast in sestavil vlado, v kateri radikalci niso imeli položaja, si je za prednostno nalogo izbral izdelavo in sprejetje zakona proti korupciji. Zakonski predlog je bil narodni skupščini predložen 14. oktobra 1924. Narodna skupščina je izvolila odbor, ki je začel predlog proučevati, vendar je Davidović svoj položaj izgubil, še preden je bil zakon sprejet.¹⁸ Voditelji opozicije so z glasnimi zahtevami po sprejetju zakona o pobijanju korupcije nadaljevali tudi v prihodnjih letih – vendar neuspešno.

Tipičen je bil razplet zelo odmevne afere iz prve polovice 30. let 20. stoletja, t. i. našiške afere,¹⁹ predmet katere je bilo izkoriščanje državnih gozdov preko posrednikov za velike provizije. Kljub temu da so bili v nečedne aktivnosti vpleteni najvišji državni uradniki, je bila afera – ena izmed redkih – sodno obravnavana.

Proces se je začel leta 1934; glavni obtoženci so po večini (kazniva) dejanja priznali, pri tem pa so se branili, da so ta del povsem normalnih, v praksi uveljavljenih trgovsko-industrijskih postopkov. Kljub oceni, da je bilo v afero vpletenih 1400 oseb, je bilo obtožencev 106, od tega 72 državnih uradnikov. Sojenje je trajalo od maja do decembra leta 1935. Sodišče je 58 oseb oprostito krivde, 48 oseb pa je bilo obsojenih. 10 mesecev kasneje je zagrebško kasacijsko sodišče skoraj vse obtožence oprostito, saj je menilo, »da prikrito knjigovodstvo ni kaznivo, da poslanci niso državni uradniki«.²⁰ Afera je bila s tem zaključena, z njo pa tudi nadaljnji aktivnejši boj proti korupciji: »In tako je ta največja in najhrupejša sodna obravnava v kraljevini Jugoslaviji – najparafraziram besede državnega tožilca – dokazala, da je država že pri tem svojem prvem koraku v boju s povodnijo korupcijskega sistema morala odstopiti in se je v tem »merjenju« pokazala slabša.«²¹

Korupcijske afere Rade Pašića

Ker se prva Jugoslavija korupciji ni znala ali želela postaviti po robu, jo je preplaval val koruptivnih dejanj. V afere so bili vpleteni predvsem člani radikalne stranke oziroma osebe, ki so bile po službeni ali privatni liniji blizu njenemu strankarskemu prvaku in večkratnemu predsedniku vlade Nikoli Pašiću, čeprav so svoje mesto v zgodovini korupcije našle tudi aktivnosti t. i. politikov opozicije.

Novice o korupcijskih aferah, v katere so bili (domnevno) vmešani najvišji državni uradniki, so po navadi hitro potihnile, prav tako tudi že sami pomisleki o morebitni vpletenosti kralja v malverzacijske posle, čeprav je Svetislav Milosavljević, večletni minister za promet, v svojih memoarskih zabeležkah Kralj Aleksandar Karađorđević (gledan kroz prizmu dvorskih skandala od 6. I. 1929. do 9. X. 1934.) navedel, da se je kralj Aleksander ukvarjal s špekulantskimi in korupcionističnimi aktivnostmi na področju industrije, trgovine, bančništva, ekonomije in s »piljarlukom« (branjevstvom).²² Številne druge kraljeve prestopke, povezane s korupcijo, opisuje Milan Bartoš v svoji zbirki člankov *Monarhija i novac*. Izpostavi kraljevo poslovanje, povezano z uvozom blaga brez carine, njegove manipulacije z nakupom akcij Narodne banke in številne druge, pravi: »Sve to pokazuje ne samo, koliko je kralj Aleksandar bio sklon zgortanju kapitala, nego da on pritom nije mnogo birao sredstva, zloupotrebljavajući svoj vladarski položaj. Ni knez namjesnik Pavle nije, izgleda, bio mnogo bolji od kralja Aleksandra. Neke činjenice pokazuju, da je i on

¹⁵ Cit. po: Ribar, *Politični zapiski*, 40.

¹⁶ Prav tam, 120.

¹⁷ Cit. po: Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, 254.

¹⁸ Kralj je na oblast postavil vlado Pašić-Pribičević, v kateri je Milan Stojadinović zavzel resor finančnega ministra.

¹⁹ Našička d.d. je bilo eno največjih lesnih podjetij v Evropi.

²⁰ Ribar, *Politični zapiski*, 120.

²¹ Prav tam, 124.

²² Cit. po: Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, 247.

/.../ žedan lakog bogačenja krenuo istim stopama, kojima je dotle išao i kralj Aleksandar.«²³

Kot omenjeno, so največ prahu dvignile afere, v katere so bili vpleteni politiki Narodne radikalne stranke. Znana in odmevna so bila predvsem korupcijska dejanja sina Nikole Pašića, »poslovneža« Radomira Pašića. V dnevniku Novosti je pravnik, demokrat Dragiša Stojadinović zapisal: »Za g. Radu Pašića nije bilo ustava, nije bilo zakona niti vlasti, da ga uputi, neka vodi računa o dužnosti prema državi. Na očigled je celog sveta g. Rade Pašić zarađivao basnoslovne sume, kupovao kuće i nakit i menjao automobile. I nitko se nije našao da ga zapita – otkuda njemu taj novac.«²⁴ O Pašićevih aferah najdemo zabeležke tako v arhivskih virih kot tudi v periodičnem tisku in literaturi, vse pa ga bremenijo, da je sodeloval tako v znani aferi Omnium Serbe, pri odkupovanju živine iz reparacij in nabavi na račun letih, izgradnji mostu med Beogradom in Zemunom, kot tudi pri »osvoboditvi« Trboveljske premogokopne družbe izpod državne kontrole, malverzacijah z vojaškimi nabavami in državnimi posojili itd.²⁵ Vsa ta dejanja so škodovala državi in njenim interesom, »a tako isto unižavaju i ugled naše države u inostranstvu, jer nas tamo prikazuju kao zemlju gde se bez bakšiša i provizija ne može dobiti ni izvršiti ni jedna nabavka ni liferacija.«²⁶

Ena prvih afer, v kateri je igral svojo vlogo Rade Pašić, je bila afera z voli in ovcami,²⁷ ki jih je Jugoslavija dobila od Nemčije na račun vojne odškodnine. Pašić je prek očeta dosegel, da je takratni minister za kmetijstvo Ivan Pucelj izdal akt, naj te živine ne izročijo ljudstvu, ampak po bagatelni ceni prodajo podjetjema, s katerima je Pašić sodeloval kot posrednik (Promes iz Zagreba in Impex iz Ljubljane). Politika je o tej velikanski korupcijski aferi zapisala: »In država ni samo prodala živine, do katere imajo pravico samo oškodovanci iz vojne, temveč jo je prodala daleč pod ceno, ki bi jo lahko dobila v sami Nemčiji. In država ne samo da je razsipno metala naokrog vse tisto, česar ni mogoče nadomestiti, temveč je dajala Nemčiji pravico, da nas vpraša, zakaj smo tlikanj vztrajali, da bi dobili živino, če je ne potrebujemo. In daje pravico reparacijski komisiji, da nas vpraša, le čemu so se naši izvedenci na mirovni konferenci tako obupno borili za vsak rep živine, ko je zdaj niti ne bomo

prejeli, temveč jo celo prodajali skoraj zastonj. Zakaj? Zato, ker morajo špekulanti strpati nove milijone v žep in zato, ker stare, potlačene afere povzročajo apetite po novih aferah.«²⁸ Morda je hudo ogorčenje javnosti po izbruhu afere vsaj malo doprineslo k odločitvi vlade konec novembra 1921, da je sprejela odločitev, da se prodajo volov dovoli, »ker je bila izvedena v ugodnih pogojih«, prodaja ovc pa je bila razveljavljena.

Rade Pašić je bil vpleten tudi v afero, povezano s trboveljskimi rudniki. Po pogodbi, ki sta jo za petletno obdobje leta 1921 sklenili Trboveljska premogokopna družba in družba Laenger iz Beograda, so rudniki prišli pod kontrolo jugoslovanske države, pri čemer je imela beograjska družba izključno pravico za prodajo revirskega premoga. To TPD nikakor ni ustrezalo; pogodbo je želela razveljaviti in se otresti državne kontrole. Oboje ji je slabo leto po podpisu pogodbe tudi uspelo. Posredniško vlogo pri tej malverzaciji, ki je terjala skoraj dvakratno podražitev črnega zlata, seveda na škodo tako privatnikov kot tudi države, je odigral Rade Pašić, za kar je prejel 4000 akcij TPD v vrednosti 4 milijonov dinarjev.²⁹

Ker se je Pašić redno ukvarjal s »posredniškimi posli«, je Dragiša Stojadinović v začetku leta 1926 zbral dokumente, ki so evidentno pričali o tem, da Pašić mlajši nima nobene pravice opravljati teh poslov, ker tovrstnega delovanja ni registriral. Stojadinović je Pašićevo ne-protokolirano poslovanje prijavil davčnim oblastem, na davčni oddelek mesta Beograda pa je vložil davčno prijavo zaradi neplačanega davka, ki naj bi po njegovem seštevku z dolgoletnimi zamudnimi obrestmi vred znašal skupaj okrog trideset milijonov dinarjev. Stojadinović je domneval, da bo vloga rešena v prid Pašića mlajšega, zato je v beograjskih Novostih objavil prispevek, s katerim je želel pritisniti na odbornike. Članek, ki je bil kot neke vrste odprto pismo objavljen 23. februarja 1926, je nosil naslov 10.000.000 dinarjev za invalide in siromašne študente. V prispevku je Stojadinović opozoril javnost, da bo »v davčnem oddelku mesta Beograda danes zasedal davčni odbor, da bi sprejel sklep o oprostitvi g. Radomirja Pašića kazni zaradi neprijave in neplačanja davka.« Širše množice je nadalje soočil: »Po vrnitvi v deželo se je ločil od očeta in začel samostojno živeti in služiti kot posrednik v velikih poslih. Od tega svojega dela je imel zaradi avtoritete svojega očeta lep zaslužek tako zase kot svojo okolico. Ko si je tako ustvaril ugodno in razkošno življenje, je g. R. N. Pašić pod zaščito očetove avtoritete užival vse dobrine državljanstva te dežele, hkrati pa zanemaril tudi obveznosti do iste dežele, v

²³ Cit. po: prav tam, 252 in 253.

²⁴ Cit. po: prav tam, 241.

²⁵ AJ, 72, f. 110, 1927, Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija Ljube Davidovića i drugova i dr. Prvislava Grizogona protivu Radomira N. Pašića. Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija g. g. Davidovića i dr. i Dr. P. Grizogona i dr., str. 2.

²⁶ AJ, 72, f. 110, 1927, Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija Ljube Davidovića i drugova i dr. Prvislava Grizogona protivu Radomira N. Pašića. Interpelacija na g. Predsednika Vlade i g. g. Ministra Financija i Saobraćaja.

²⁷ Gl. mdr. Slovenec, 29. 11. 1921, 2, Volovska afera.

²⁸ Kulundžić, Politika in korupcija v Kraljevini Jugoslaviji, 143.

²⁹ Prav tam, 161-163; Slovenec, 22. 4. 1926, 1, Zopet nova korupcijska afera; Slovenec, 13. 5. 1926, 1-2, Debata o korupciji v parlamentu.

»Rojstna hiša Nikole Pašića (v Zaječaru), dolgoletnega našega ministrsk. predsednika in očeta g. Radeta Pašića. Kakor vidimo iz naše slike, slavna Pašićeva rodbina ni ravno iz bogate hiše, vendar sta danes g. Pašić in njegov sinko med najbogatejšimi ljudmi v Evropi, kljub temu, da nima ne eden in ne drugi nobenega podjetja. Odkod torej njih bogastvo? Ne bo morda odveč, če ugotovimo, da je bila skoro ves čas Pašićevega ministrovanja z njim v koaliciji tudi tista »slovenska« stranka, ki se lahko ponaša s svinčnimi, živosrebrnimi, nacionalizatoričnimi in drugimi podobnimi junaštvi na polju delovanja za »narodno in državno« edinstvo.« (Ilustrirani Slovenec, 19. 6. 1926)

kateri je živel, služil in se dobro imel. Prezrl je najsvetejšo državljansko dolžnost, ki mu jo nalaga državljanstvo njegove domovine: izognil se je plačevanju kakršnegakoli davka. In medtem ko mi na vsakem koraku srečujemo proseče roke naših invalidov in ko na vsakem koraku videmo gole in bose otroke naših padlih vojakov, ki solznih oči prosijo miloščino, ko vsak dan beremo o samomorih obupancev /.../, gospod Radomir N. Pašić kopiči milijone in se brezskrbno sprehaja po promenadi. /.../. Ni pravično poštene davčne obveznike stiskati za vrat in jim jemati skoraj ves letni zaslužek za davke, njega pa pustiti, da vrsto let ne da niti pare zato, ker je uglednega rodu. /.../. Odločba je v davčnem oddelku že pripravljena in samo čaka, da jo sprejme davčni odbor. Ne vemo, ali se bo davčni odbor odzval želji g. Pašića in ali hoče odvzeti invalidom in študentom 10.000.000 dinarjev. To je odvisno od njihove vesti.«³⁰ A Radomir Pašić se je izvelel tudi iz tega primeža, čeprav je bilo njegovo »dobro ime« že močno načeto.

»Adamovska afera« in Pašićeva vloga v njej

Glede na dostopne vire je bila ena najbolj odmevnih afer, v katero je bil vključen Pašić mlajši, t. i. adamovska afera.

Železniški vozni park je bil v letih po vojni izredno slab. Za popravilo lokomotiv in vagonov, vključno tistih iz reparacij, so bile tedaj angažirane številne domače, zaradi večjih kapacitet in boljše tehnične opremljenosti pa tudi tuje tovarne.³¹ Leta 1921 je jugoslovansko prometno ministrstvo sklenilo pogodbo o popravilu vagonov in lokomotiv tudi s češkoslovaško tovarno Adamov, 6 km oddaljeno od samega naselja in v tramvajski povezavi z Brnom. Pogodba z direktno ponudbo, se pravi brez posrednikov, je bila sklenjena 8. avgusta in ratificirana 6. septembra 1921.³² Rok izvedbe del je bil 2 leti, tovar-

³⁰ Kulundžić, *Politika in korupcija v Kraljevini Jugoslaviji*, 171-173.

³¹ AJ, 72, f. 110, 1927, Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija Ljube Davidovića i drugova i dr. Prvislava Grizogona protivu Radomira N. Pašića. Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija g. g. Davidovića i dr. i Dr. P. Grizogona i dr., 5 in 6.

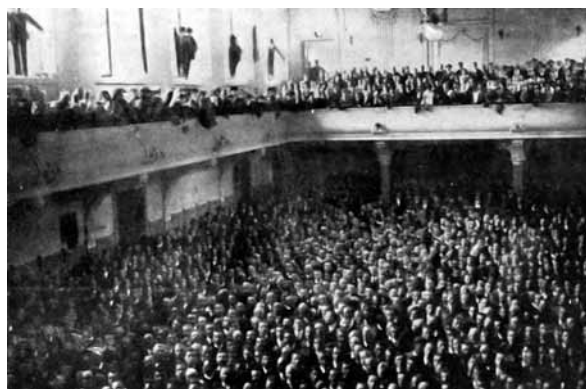
³² Prav tam, str. 7.

na se je obvezala, da bo v tem času popravila 160-200 lokomotiv in 2000 vagonov (2/3 tovornih in 1/3 potniških), v prvih 12 mesecih najmanj 80 lokomotiv in 900 vagonov.³³ Ministrstvo za promet je delegiralo v tovarno svojega nadzornika Tonka Zoreta, ki je bil določen za spremljanje nabave materiala, potek del, tehnični nadzor, testiranje idr.³⁴ Zore je v Adamov prispel 21. septembra 1921 in je svojemu predstojniku že naslednji dan poslal oceno o tovarni in delu v njej, ki je vsebovala številne superlative. Ker je bil avans za storitev položen šele 30. novembra 1921, je prvi transport lokomotiv in vagonov v popravilo iz države krenil šele decembra 1921, čeprav je bilo dogovorjeno, da se z delom začne takoj po podpisu pogodbe.³⁵

Kljub zamudi del na lokomotivah in vagonih iz prvega transporta je Jugoslavija v teku leta 1922 v popravilo pošiljala vedno nove in nove vagone in lokomotive, vse bolj pa je oklevala z izplačili, saj so zaradi rasti češko-slovaške krone (v primerjavi z dinarjem) in nenačrtovano visokih stroškov transporta pogoji dogovora za jugoslovansko stran postali nevzdržni.³⁶

V strahu, da bi popravilo stalo mnogo več, kot se je domnevalo pri samem podpisu pogodbe, je načelnik strojnega oddelka Milivoje Pavlović 9. junija 1922 ministru za promet poslal predlog o preklicu pogodbe.³⁷ Dne 12. junija 1922 je sicer prišlo do odpovedi dogovora, vendar jugoslovanska železniška direkcija ni ustavila pošiljanja lokomotiv in vagonov v popravilo. Temu tovarna ni eksplicitno nasprotovala,³⁸ je pa celo poletje zahtevala revizijo prekinitev pogodbe, mdr. je izpostavila, da jugoslovanska stran ni izpolnila dela dogovora, ki se nanaša na rok dostave in število dostavljenih vozil iz prve etape.

Predstavniki tovarne so se zaradi neplačevanja storitev obrnili na beograjskega odvetnika, ki pa ni dosegel rešitve. V Beograd je tako pripotovalo vodstvo tovarne, saj je dobilo namig in nasvet, »da je mogoče dolg zelo hitro urediti, samo če bo g. Rade Pašić privolil

Protikorupcijski shod v ljubljanski dvorani Union, 30. maja 1926. (Ilustrirani Slovenec, 19. 6. 1926)

v posredovanje.«³⁹ Direktor tovarne je z njim navezal stike in Jugoslavija je »ovaj dug fabrici, u iznosu od 62 miliuna č. k., regulisala krajem 1923., posredovanjem g. Radomira N. Pašića, na taj način, što je početkom 1924 g. isplatila u gotovu 10. miliona č. k. a u bonovima 54. miliona. Od čekova, izdatih u tome cilju od Narodne Banke, jedan je u iznosu 2. miljuna č. k. 27. januara 1924 g. kao prvo primanje, dat g. Radomiru Pašiću, i 30. januara uknjižen u tekući račun Radomirov kod Slavenske banke u Beogradu, pa on posle primio u dinara 5.080.000. Cela provizija oko izdejstvovanja ovog aranžmana iznosila je 15 miliona dinara. Tu proviziju g. Rad. Pašić po izjavama činjenim izvesnim licima, delio je sa nekim od g. g. ministara. Po tome, optužba pogađa ne samo g. Rad. Pašića kao privatno lice, nego kompromituje i najviše državne funkcionare.«⁴⁰ Ko je ta podatek prišel v javnost, je razburil tako širše ljudske množice kot tudi politične kroge, jasno je bilo, da se tovrstnih zadev ne da več prikrivati oziroma, da je treba proti korupciji ukrepati.

Interpelaciji, oblikovanje anketnega odbora in protikorupcijska zborovanja

Maja 1926 je opozicijski blok predložil interpelaciji proti Rade Pašiću. Prvo je predložil Ljuba Davidović, drugo pa Prvislav Grizogon, ki sta konkretizirali »dva slučaja pooblaščenog posredovanja štetnog za državne interese i za ugled Državne Uprave, a pomenuće i neko-like druge. Prvi slučaj /.../ je isplata potraživanja fabrike

³³ *Prav tam*, str. 10.

³⁴ *Prav tam*, str. 9.

³⁵ *Prav tam*, 11 in 12.

³⁶ Medtem ko je popravilo prvih potniških vagonov stalo 322.608.13 kron, je stalo popravilo pri četrtem vagonu že 603.699.30 kron. — *Jutro*, 11. 2. 1927, 2, Kaj je predlagal poslanec dr. Popović.

³⁷ Več v: AJ, 72, f. 110, 1927, Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija Ljube Davidovića i drugova i dr. Prvislava Grizogona protivu Radomira N. Pašića. Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija g. g. Davidovića i dr. i Dr. P. Grizogona i dr., str. 17.

³⁸ AJ, 72, f. 110, 1927, Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija Ljube Davidovića i drugova i dr. Prvislava Grizogona protivu Radomira N. Pašića. Narodnoj Skupštini.

³⁹ Kulundžić, *Politika in korupcija v Kraljevini Jugoslaviji*, 357. O tem tudi Kumanudi na seji skupščine (14. 5. 1926), v: *Slovenec*, 13. 5. 1926, 1-2, *Debata o korupciji v parlamentu*.

⁴⁰ AJ, 72, f. 110, 1927, Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija Ljube Davidovića i drugova i dr. Prvislava Grizogona protivu Radomira N. Pašića. Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija g. g. Davidovića i dr. i Dr. P. Grizogona i dr., str. 1; AJ, 72, f. 110, 1927, Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija Ljube Davidovića i drugova i dr. Prvislava Grizogona protivu Radomira N. Pašića. Interpelacija.

lokomotiva i vagona u Adamovu u Čehoslovaškoj. /.../. Drugi slučaj /.../ je nedopušteno korištenje državnim novcem od strane g. Radomira Pašića, naplatom čeka br. 483.033.«⁴¹

Prvi primer je bralcu že poznan, v drugem pa je šlo za ček št. 313169 v višini 200.000 frankov. Ministrski svet koalicijske vlade je dne 9. avgusta 1921 odobril 600.000 frankov za propagando in obrambo Jugoslavije. Zadnji obrok – ček v višini 200.000 frankov – je ministrstvo za zunanje zadeve v Pariz poslalo preko filiale Francoske hipotekarne banke. Pašić je ček dvignil in ga na osnovi zaupnega akta vlade zamenjal z dvema čekoma (št. 483033 in 483034) po 100.000 frankov, pri tem pa je ček št. 483033, na katerem je bil njegov podpis, prodal Podonavski banki za 540.000 dinarjev.⁴²

Finančni minister Kosta Kumanudi je v svojem govoru na seji skupščine 15. maja 1926 interpelacijo komentiral: »To interpelacijo nismo predložili radi tega, da bi koga kompromitirali, žalili ali omaloževali kako stranko, šefa ali kako osebo ali pa njegovo družino. Nam ne gre za kake strankarske uspehe. Naš cilj ni, da bi tokrat vrgli vlado. Nam gre samo zato, da se ugotovi in odkrije popolna resnica in da se krivci zasluženo kaznujejo. /.../. Interpelacijo smo predložili samo zato, ker je korupcija splošno družabno zlo, ki se je vrnilo v naše javno življenje in vgnezdilo v vsem našem državnem organizmu. /.../. Da smo se v interpelaciji omejili na eno osebo in na afere, ki so v zvezi s to osebo, je to zato, ker je cela vrsta dejstev dokazanih, da je ta osebnost tipičen predstavitelj tega boleznega stanja v naši državi. Ta oseba se razlikuje pred vsemi drugimi, proti katerim bi se morala vložiti slična obtožba, po političnih zvezah in pa krogih, v katerih se giblje, pa tudi po mnogoštevilnih delih, v katerih je vmešana, in pa po zasluhkih, ki so jih ta dela tej osebi prinesla.«⁴³

Tudi vlada se je strinjala z opozicijo, da je v nebo vpijoče korupcijske afere Pašića mlajšega treba podrobno preiskati, pri čemer se ne bi smele mešati z ostalimi primeri korupcije, ki so prišli na dan od leta 1918. Predlagali so oblikovanje dveh anketnih teles, od katerih

bi se eno ukvarjalo zgolj s Pašićevimi malverzacijami. Temu pa je Pašić starejši nasprotoval. Vztrajal je, da izvolijo eno samo anketo, ki bi se s korupcijskimi aferami ukvarjala po kronološkem redu; ⁴⁴ to bi pomenilo, da bi afere Pašića mlajšega prišle na dnevni red šele po nekaj letih.

Ker se je postopek oblikovanja ankete po mnenju opozicije preveč vlekel, je sklenila, da bo z organizacijo protikorupcijskih zborovanj v večjih mestih po državi – premierno je bilo napovedano za Ljubljano – vlado primorala v hitrejše ukrepanje.⁴⁵ Dnevnik Slovenec je akcijo podprl, Jutro pa jo je komentiralo v nenaklonjenem tonu: kaj hodijo 'Davidović in tovariši' »državno korupcijo pobijati ravno v slovensko prestolnico«, saj imajo gospodje »v Beogradu in pred svojim lastnim pragom nalog dovolj, v Ljubljani njihovih naukov ne rabimo.«⁴⁶ Prvo manifestacijo, potekala je 30. maja 1926 v ljubljanski dvorani Union,⁴⁷ je 27. maja 1926 prehitela skupščinska seja, na kateri je bilo sklenjeno, da se oblikuje 21 članski anketni odbor, ki mora proučiti in preiskati vsa vprašanja iz interpelacij Davidovića in Grisogona ter skupščini v roku pol leta podati natančno poročilo. Anketni odbor je bil konstituiran 29. maja, njegova prva seja pa je potekala 4. junija 1926.⁴⁸ Na seji odbora, ki je potekala 9. julija 1926, je komisija na osnovi poročila ministra za trgovino o reviziji podružnice Slavske banke v Beogradu, iz katere je bilo razvidno, »da so se na Rade Pašićev račun odobrile večje in manjše vsote, med drugimi 2 milijona češkoslovaških kron za posredovanje, končni znesek pa znaša sedaj preko 5 milijonov«, ⁴⁹ podala naslednje poročilo: »Da je ispitom svedoka, pregledom knjiga Slavske Banke i sudskom raspravom otkriveno, da su mnogi došli do nepravdnoga i nedopuštenu u iznosu velikih suma, čija se deoba nije mogla izvršiti bez skandala u javnosti, gde je najvidniju ulogu igralo ime Rade Pašića a uz njega vezano i ime bivšeg ministra financija.«⁵⁰ Ker je bil Rade

⁴⁴ Prav tam; Jutro, 8. 5. 1926, 1, V škripcih radi interpelacije o korupciji.

⁴⁵ Nikola Pašić je interpelaciji razumel kot napad na vladajočo politiko, zato je zahteval, da »mora vlada na interpelacije opozicije odgovoriti z odkritji o aferah nekaterih članov opozicije.« Poslanci radikalne stranke so sprožili protiofenzivo proti akciji opozicije in konec maja vložili dve interpelaciji proti politikom nevladnega bloka: proti bivšima ministroma Kosti Kumanudiju in Risti Jojiću (slednji je bil vpleten v t. i. bencinsko afero). — Jutro, 26. 5. 1926, 1, Radikalna protiofenziva v korupcijski aferi.

⁴⁶ Slovenec, 21. 5. 1926, 2, Beležke. »Jutro« in korupcija.

⁴⁷ Več v: Ilustrirani Slovenec, 13. 6. 1926, 188-189, Celokupni slovenski narod proti centralistični korupciji; Slovenski gospodar, 3. 6. 1926, 3, Veličasten shod proti korupciji v Ljubljani.

⁴⁸ Slovenec, 5. 6. 1926, 1, Prva seja anketnega odbora o korupciji.

⁴⁹ Slovenec, 10. 7. 1926, 1, Razkrivanje korupcije.

⁵⁰ AJ, 72, f. 110, 1927, Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija Ljube Davidovića i drugova i dr. Prvislava Grizogona protivu Radomira N. Pašića. Narodnoj Skupštini.

⁴¹ AJ, 72, f. 110, 1927, Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija Ljube Davidovića i drugova i dr. Prvislava Grizogona protivu Radomira N. Pašića. Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija g. g. Davidovića i dr. i Dr. P. Grizogona i dr., str. 2.

⁴² AJ, 72, f. 110, 1927, Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija Ljube Davidovića i drugova i dr. Prvislava Grizogona protivu Radomira N. Pašića. Interpelacija na g. Predsednika Vlade i g. g. Ministra Financija i Saobraćaja; AJ, 72, f. 110, 1927, Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija Ljube Davidovića i drugova i dr. Prvislava Grizogona protivu Radomira N. Pašića. Interpelacija; Slovenec, 13. 5. 1926, 1-2, Debata o korupciji v parlamentu.

⁴³ Slovenec, 13. 5. 1926, 2, Pred odločitvijo o korupcijskih aferah.

Pašić z očetom v Monte Carlu, ga je pred komisijo zastopal njegov odvetnik, ki ga je orisal kot »največjega dobrotnika države«, ki se je ukvarjal le z rudami in vse nalagal v dobrobit splošnosti.⁵¹ Ko se je Rade Pašić, baje pod prisilo svojega očeta, vrnil v Beograd, je bil 7. oktobra 1926 zaslišan pred anketnim odborom. Njegov nastop je temeljil na izhodišču, naj ga vsak, ki mu kar koli oporeka, toži pred sodiščem, ki je edino pristojno odločati o vprašanih, ki sta jih sprožili interpelaciji. V zaslišanju je mdr. izjavil, da ni nikoli interveniral pri nobeni uradni osebi oziroma pri državnem organu (kar sta potrdila tudi tedanja ministra za promet in finance), da je njegov tekoči račun njegova osebna stvar, da zato o nakazilih ne bo govoril, da od adamovske tovarne ni prejel nobene nagrade, da so njegovi »računi« s tovarno povsem zasebnega značaja, da nikoli ni interveniral v korist TPD, da od družbe tudi ni nikoli prejel honorarja...⁵² Ker od Pašića mlajšega člani anketnega odbora niso prejeli vseh odgovorov oziroma je bilo več njih nejasnih, so ga prosili, da to popravi s pisno vlogo, ki bo obravnavana na naslednji seji. Ta je potekala šele 4. novembra 1926. Najprej so prebrali Pašićeve odgovore, potem pa je poslanec Milan Grol izjavil, »da je ton, v katerem je Rade Pašić odgovor napisal, nedostojen. Ugotavlja, da je z ozirom na ta odgovor potrebno, da se g. Rade Pašić ponovno ustno zasliši, in sicer iz razloga, ker se nahajajo v odgovoru nekatere stvari, katere je Rade Pašić pred odborom popolnoma drugače izjavil. Razen tega Rade Pašić ni odgovoril na posamezna vprašanja.« Ranko Trifunović je bil proti temu, češ, da za to ni nobene potrebe več, z njim so se strinjali tudi ostali radikalci in tudi Pavle Radić.⁵³

Konec novembra 1926 člani anketnega odbora še vedno niso razpolagali s končnim poročilom, ki bi ga morali v začetku decembra predložiti skupščini. Radikalci so nameravali pritisniti na ostale člane anketnega odbora, da bi skupščino družno zaprosili za podaljšanje roka. Ker so bili ti proti, je na seji 26. novembra 1926 poslanec Trifunović začel z branjem poročila, ki je bilo tako dolgo, da je bila seja zaključena, preden je z njim končal. Branje poročila je bilo predstavljeno na naslednjo sejo,⁵⁴ ki je sicer potekala naslednji dan, vendar je Trifunović na samem začetku zahteval, da naj se odboru rok delovanja podaljša. Dr. Svetislav Popović (SDS) je temu predlogu nasprotoval. Menil je, da mora odbor z

delom nadaljevati, pri predsedniku narodne skupščine in predsedniku vlade pa posredovati, naj se seja skupščine prestavi za nekaj dni, v katerih bo odbor »redigiral« svoje poročilo. Na splošno presenečenje »pa je Pavle Radić predložil, da naj odbor gre preko tega predloga in da se rok podaljša. Poslanec Timotijević predloži, naj se rok podaljša radi redigiranja poročila za 10 dni. Radikal Dragiša Leovac zahteva tri mesece (!). Večina končno sprejme Timotijevićev predlog.«⁵⁵ Opozicija nad podaljšanim rokom nikakor ni bila navdušena, prepričana je bila, da je cilj zavlačevanja izdelave končnega poročila avtomatična prestavitev obravnave Pašićevih afer.

Namesto zaključka: Boj proti korupciji – »samo najbolj cenena demagogija«?

Ko je poročilo 7. decembra 1926 prišlo na dnevni red skupščinske seje, se je zgodilo naslednje: »Zanimanje za sejo je bilo izredno veliko tako pri poslancih kot pri občinstvu. Ko je ob desetih zazvonil skupščinski zvonec, so poslanci napolnili skupščinsko dvorano. Vse klopi so bile polne, samo ministrska mesta so bila prazna. In tedaj je, namesto da bi odprl začetek razprave o interpelacijah o aferah Rade Pašića, predsedujoči Marko Trifković dal sekretarju prebrati sporočilo o odstopu vlade, potem pa je sam vstal in dal naslednjo izjavo /.../: 'Gospodje poslanci, ker je kraljeva vlada že podala odstop njegovemu veličanstvu kralju in mi nimamo pred seboj odgovorne vlade, končujem današnjo sejo, prihodnja seja pa bo sklicana, ko bodo sestavili novo vlado.'«⁵⁶ Z odstopom vlade je sovpadla tudi smrt Nikole Pašića (10. december 1926), s katero je njegov sin Rade sicer postal »šibkejši« in hkrati manj »zanimiv«, a je vprašanje, »kako likvidirati njegovo afero pred anketnim odborom«, med radikalci in njihovimi somišljeniki vseeno ostalo odprto in aktualno.⁵⁷

Narodna skupščina se je pod novo vlado sestala šele 25. januarja 1927. Na dnevnem redu je ponovno bilo poročilo anketnega odbora o aferah Rade Pašića, vendar je odbor že spet zaprosil za podaljšanje roka za oddajo poročila skupščini, kar so poslanci sprejeli in odboru za izdelavo poročila ponudili 10 dodatnih dni... V nadaljevanju si pogledjmo, kako je zvođenela ena največjih afer prve Jugoslavije ... Dne 29. januarja 1927 je Stjepan Radić »z glasovanjem v parlamentu vrgel Uzunovićevo vlado, v kateri so sedeli tudi štirje njegovi ministri. Nato je Uzunović sestavil še svojo četrto vlado (1. 2. 1927), da bi se maščeval Radiću, brez slehernega Hrvata /.../. Ker je Uzunović v svojo novo vlado vzel tudi tri Koroščeve klerikalce, je njihov mandatar v anketnem odboru dr.

⁵¹ Prim.: Slovenec, 25. 8. 1926, 1, »Največji dobrotvor države«.

⁵² Slovenec, 8. 10. 1926, 1, Zaslišanje Rade Pašića; Jutro, 8. 10. 1926, 2, Rade Pašić pred anketnim odborom; AJ, 72, f. 110, 1927, Izveštaj Anketnog odbora po predmetu interpelacija Ljube Davidovića i drugova i dr. Prvislava Grizogona protivu Radomira N. Pašića. Narodnoj Skupštini.

⁵³ Več o tem: Slovenec, 5. 11. 1926, 2, Nagla preiskava R. Pašićevih afer.

⁵⁴ Jutro, 27. 11. 1926, 1, Boj za poročilo anketnega odbora.

⁵⁵ Jutro, 28. 11. 1926, 1, Dve zanimivi seji.

⁵⁶ Kulundžić, Politika in korupcija v Kraljevini Jugoslaviji, 199.

⁵⁷ Prav tam, 204.

Denar Finančnega ministrstva Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, 1 dinar, leto 1919.
(Zasebna zbirka Mojce Šorn)

Hodžar prešel iz nasprotnikov korupcije na stran njihovih zaščitnikov in tako so radikali zdaj z njegovim glasom imeli večino enega glasu. /.../. Usoda seje tega odbora, ki naj bi formulirala predlog narodni skupščini, je bila 9. 2. 1927. Medtem ko je *Politika* 7. 2., to je samo dva dni poprej, sporočila, »da je dr. Hodžar, predstavnik Koroškeve skupine, privrženec predloga, ki ga je dala opozicija«, je na tej seji /.../ nenadoma presedlal in povedal nov predlog, »naj opuste predloge z motivi, ki opozarjajo na krivce in odgovorne politike« (*Politika*), temveč naj vso zadevo preprosto razvedenijo in dajo ad acta. Njegov predlog so z večino glasov sprejeli. Na koncu je torej izpadlo tako, da so milijoni, desetine milijonov, stotine milijonov pokradeni, toda da tega ni kriv niti Rade Pašić niti kdo drug.«⁵⁸ To je bila tipična drža SLS v obravnavanem obdobju, ki s korupcijo ni bila posebej obremenjena, boj proti njej tudi ni spadal v njene ožje programske smernice. Če je bilo vprašanje avtonomnega položaja tisto, o katerem se je redno pogajala in zanj potegovala, je bila korupcija le navadno politično orožje v boju proti vladi, ki ga je po potrebi, ko ni bila del opozicije, odložila.

Rade Pašić je bil tako »s svojim plenom na varnem!«⁵⁹ oziroma je »s svojimi 'posli' nadaljeval. Milijonsko bogastvo, ki si ga je bil nagrabil, številne rudarske in razne druge koncesije, ki jih je imel, so mu omogočile še naprej brezbrizno in luksuzno življenje.«⁶⁰

O »poslih« Rade Pašića in o aferah, v katere je bil vpleten, je njegov prijatelj Milan Stojadinović, srbski radikalni politik, finančni minister, večkratni poslanec, v svojih spominih zapisal: »O aferima Rade Pašića tada se mnogo govorilo po Beogradu, svakako sa mnogo preterivanja, ali danas, za istoriju, mogu reći dve stvari. Stari Pašić nije ništa znao a još manje doprineo na uspehu poslov njegovog sina. Drugo, ukoliko je Rade imao poslovnog uspeha, to je bilo blagodareći predusretljivosti pojedinih ministara ili nekog višeg državnog činovnika, iz preterane uslužnosti ili prijateljstva. Nisu mi poznati slučajevi neke nezakonitosti ili zloupotreba u vezi njegovih poslova. Kontrola javnosti bila je velika, štampa slobodna a opozicija budna. Radilo se više o uslugama u granicama zakona, kao naprimer da kakav liferant ne čeka dugo na naplatu svog potraživanja od države ili da se donese kakvo rešenje, na zakonu osnovano i opravdano, ali sa manje birokratske sporosti i tome slično. /.../. Uostalom Rade Pašić je znao koliko ja dobro stojim kod njegovog oca, predsednika Vlade i stoga se dobro čuvao da od mene ma šta traži što bi bilo izuzetno. On je znao da ga ja mogu lako odbiti i da ću uvek za svoj postupak naići na odobrenje i saglasnost starog Pašića. /.../. No kao što pomenuh, Rade je, pored tih posredničkih nagrada, imao i svoje lične finansijske kombinacije, koje je izvodio sa inostranim bankama, van naših državnih organa i izvan naše teritorije. Za vreme Vlade Davidovića, demokrati su pokušali da raspire i naduvaju »afere Rade Pašića«, da bi naškodili ugledu oca, ali bez mnogo uspeha.«⁶¹

Namen prispevka je bil predstaviti fenomen korupcije, ki ga v prvi Jugoslaviji nikakor niso dojemali enoznačno,⁶² in boj proti njej. Iz pregledanega gradiva je razvidno, da se je iz vidika oblastnih struktur korupciji zoperstavil le ožji krog politikov »opozicije«, čeprav so njihove aktivnosti izzvenele kot neuspešen poskus. Ali razloge za to lahko iščemo v domnevah, da korupcije v stari Jugoslaviji niso dojemali kot problem, da je bila ta le sredstvo političnega boja (kot pri SLS) in je konec koncev koristila obema političnima opcijama, oziroma trditvah, da je bil boj proti njej »samo najbolj cenena demagogija skupine, ki je bila pravkar na oblasti«?⁶³

⁵⁹ Kalan, *Primate tatu!*, 5.

⁶⁰ *Prav tam*, 210-211.

⁶¹ Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, 203-204.

⁶² Več o tem mdr.: Kulundžić, *Politika in korupcija v Kraljevini Jugoslaviji*, 12.

⁶³ Ribar, *Politični zapiski*, 120.

⁵⁸ *Prav tam*, 205-206.

Viri in literatura

Arhivski viri:

Arhiv Jugoslavije (Beograd), (AJ)
AJ 72, Narodna skupština

Literatura – monografije:

- Čulinović, Ferdo:** *Jugoslavija između dva rata, I.*
Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije
znanosti i umjetnosti, 1961.
- Kalan, Janez:** *Primiti tatu! Splošno umljiv pouk, kako
se hudodelci sedanjega časa love in kako naj se ne
love.* Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1920.
- Kulundžić, Zvonimir:** *Politika in korupcija v
Kraljevini Jugoslaviji.* Ljubljana: Borec, 1973.
- Ribar, Ivan:** *Politični zapiski, I.* Beograd, 1948.
- Stojadinović, Milan:** *Ni rat ni pakt. Jugoslavija
između dva rata.* Buenos Aires: El Economista,
1963.

Literatura – članki:

- Kečanović, Bećir:** Na integriteti utemeljen odnos
do skupnih vrednot. *Javna etika in integriteta:
odgovornost za skupne vrednote. Integriteta,
odgovornost, vladavina prava* (ur. Bećir
Kečanović). Ljubljana: Komisija za preprečevanje
korupcije, 2012, str. 155-185.
- Klemenčič, Goran:** Predgovor. *Javna etika in
integriteta: odgovornost za skupne vrednote.
Integriteta, odgovornost, vladavina prava* (ur. Bećir
Kečanović). Ljubljana: Komisija za preprečevanje
korupcije, 2012, str. 5.
- Pribac, Igor:** Javna etika. *Javna etika in integriteta:
odgovornost za skupne vrednote. Integriteta,
odgovornost, vladavina prava* (ur. Bećir
Kečanović). Ljubljana: Komisija za preprečevanje
korupcije, 2012, str. 141-154.
- Strahovnik, Vojko:** Spoznavne vrline, integriteta
in etika javne uprave. *Javna etika in integriteta:
odgovornost za skupne vrednote. Integriteta,
odgovornost, vladavina prava* (ur. Bećir
Kečanović). Ljubljana: Komisija za preprečevanje
korupcije, 2012, str. 127-137.
- Vlaj, Stane:** Etična načela v lokalnem javnem
življenju. *Javna etika in integriteta: odgovornost
za skupne vrednote. Integriteta, odgovornost,
vladavina prava* (ur. Bećir Kečanović). Ljubljana:
Komisija za preprečevanje korupcije, 2012, str.
211-231.

Časopisni viri:

- Ilustrirani Slovenec*, 13. 6. 1926, str. 188-189:
Celokupni slovenski narod proti centralistični
korupciji.
- Jutro*, 8. 5. 1926, str. 1: V škripcih radi interpelacije o
korupciji.
- Jutro*, 13. 5. 1926, str. 1: Borba za korupcijsko anketo.
- Jutro*, 26. 5. 1926, str. 1: Radikalska protiofenziva v
korupcijski aferi.
- Jutro*, 8. 10. 1926, str. 2: Rade Pašić pred anketnim
odborom.
- Jutro*, 27. 11. 1926, str. 1: Boj za poročilo anketnega
odbora.
- Jutro*, 28. 11. 1926, str. 1: Dve zanimivi seji.
- Jutro*, 11. 2. 1927, str. 2: Kaj je predlagal poslanec dr.
Popović.
- Slovenec*, 29. 11. 1921, str. 2: Volovska afeta.
- Slovenec*, 1. 12. 1921, str. 1: Beg iz državne službe.
- Slovenec*, 22. 4. 1926, str. 1: Zopet nova korupcijska
afeta.
- Slovenec*, 13. 5. 1926, str. 1 in 2: Debata o korupciji v
parlamentu.
- Slovenec*, 13. 5. 1926, str. 2: Pred odločitvijo o
korupcijskih aferah.
- Slovenec*, 21. 5. 1926, str. 2: Beleške. »Jutro« in
korupcija.
- Slovenec*, 5. 6. 1926, str. 1: Prva seja anketnega odbora
o korupciji.
- Slovenec*, 10. 7. 1926, str. 1: Razkrivanje korupcije.
- Slovenec*, 25. 8. 1926, str. 1: »Največji dobrotvor
države«.
- Slovenec*, 8. 10. 1926, str. 1: Zaslišanje Rade Pašića.
- Slovenec*, 5. 11. 1926, str. 2: Nagla preiskava R.
Pašićevih afer.
- Slovenski gospodar*, 3. 6. 1926, str. 3: Veličasten shod
proti korupciji v Ljubljani.

Spletni viri:

- Zakon o ratifikaciji Civilnopravne konvencije o
korupciji iz leta 2003, čl. 2 (Opredelitev pojma).
Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlmpid=200323>, 16. 10. 2013.

Zusammenfassung

„DER RASPUTIN DER ST. VEITS-VERFASSUNG“

Die berüchtigten Affären von Radomir Pašić als Beispiel der Korruption und des (erfolglosen) Kampfes gegen die Korruption im ersten Jugoslawien

Die Autorin stellt im vorliegenden Beitrag fest, dass im ersten Jugoslawien keine ethische Infrastruktur geschaffen wurde und die Stufe der Korruption des Staates sehr hoch war. Am Beispiel der korrupten Handlungen von Rade Pašić, im Besonderen der sogenannten Adams-Affäre, werden einzelne Versuche des Kampfes gegen die Korruption dargestellt, die jedoch keinerlei Resultate erzielten. Der Beitrag zeigt (vornehmlich) die slowenische Perspektive auf das Phänomen der Korruption, da die Autorin einen Schwerpunkt auf die Analyse slowenischer Zeitungsquellen (der Tageszeitungen *Slovenec* und *Jutro*) legt – als dem einzigen Medium, das damals der breiteren Masse einen Einblick in die Affären und die Versuche zur „Rettung des Staates aus den Klauen der Korruptierten“ bot und die Sicht auf diesbezügliche Aktivitäten prägte.

Im Kontext der europäischen Entwicklung ist für Jugoslawien nach dem Ersten Weltkrieg – das politisch charakterisiert wurde durch den Kampf zwischen republikanischen und monarchistischen Konzepten, wobei sich mit letzteren die Radikale Partei am stärksten identifizierte – ein neuer *Modus vivendi* kennzeichnend. Dieser aber spiegelte ein Abweichen von den bis dahin geltenden Werten bzw. Bemühungen nach öffentlicher Ethik und Integrität wider. Der Staat, dem es in der Zeit seiner Gründung und seines Bestehens trotz einiger Versuche nicht gelang, ein System zu errichten, das von Korruption abhalten bzw. für deren „Niederschlagung“ sorgen würde, wurde von einer Welle moralisch bedenklicher Aktivitäten überflutet, die ein ernstes wirtschaftliches und politische Problem darstellten, das sogar die Grundlagen der Gesellschaft angriff. Darauf deuten Archivquellen und Periodika wie auch die Memoirenliteratur und einige fachwissenschaftliche Monographien.

In die Korruptionsgeschäfte und -affären waren vor allem Mitglieder der Radikalen Partei bzw. Personen involviert, die geschäftlich oder privat eine gewisse Nähe zum Parteigranden und mehrmaligen Regierungspräsidenten Nikola Pašić hatten, obwohl auch Aktivitäten der sogenannten Oppositionspolitiker ihren Platz in der Geschichte der Korruption gefunden haben.

Die Pläne des engeren Kreises der Oppositionspolitiker mit Ljubo Davidović an der Spitze, eine juris-

tische Grundlage und einen moralischen Rahmen zu schaffen, um das Netz der Korruption zu zerstören oder zumindest anzugreifen, wurden nicht realisiert. Auch der „einzige ernsthaftere Versuch im alten Jugoslawien“, mit dem man „der Korruption auf die Finger treten“ wollte, wurde nicht realisiert: die Annahme eines Antikorruptionsgesetzes.

Am Beispiel der korrupten Taten von Rade Pašić stellt die Autorin auch andere Maßnahmen im Kampf gegen die Korruption vor: Interpellationen; die Bildung und Tätigkeit eines Befragungsausschusses, der alle Fragen aus den Interpellationen genau prüfen und dem Parlament einen Bericht vorlegen sollte, auf dessen Grundlage Maßnahmen zur Korruptionsverhütung gestaltet werden sollten; Antikorruptionsversammlungen.

Da alle Aktivitäten im Kampf gegen die Korruption als erfolglose Versuche endeten, fragt die Autorin in ihren Schlussfolgerungen, ob die Ursachen dafür nicht auch in den Annahmen einiger zu suchen sind, wonach Korruption nicht als Problem gesehen wurde, da sie schlussendlich beiden politischen Optionen nützte, bzw. in den Behauptungen, dass der Kampf gegen die Korruption „nur die billigste Demagogie der gerade an der Macht befindlichen Gruppe“ war.

Schlagwörter: Korruption, Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen (SHS)/ Jugoslawien, Rade Pašić